

Dick Harrison

CHRISTINA VAN ZWEDEN

KONINGIN
ZONDER LAND,
BESCHERMVROUWE
VAN DE KUNST

Dick Harrison

CHRISTINA
VAN
ZWEDEN

KONINGIN
ZONDER LAND,
BESCHERMVROUWE
VAN DE KUNST

Uitgeverij Omniboek

‘Ik werd geboren bedekt met haar’

Ik werd geboren bedekt met haar van mijn hoofd tot mijn knieën, alleen mijn gezicht, armen en benen waren vrij. Ik was pluizig over mijn hele lichaam en had een grove, krachtige stem. Dit alles deed de vrouwen die mij ontvingen geloven dat ik een jongetje was. Onder het hele hof verspreidden ze een valse vreugde die ook de koning even misleidde. Hoop en verlangen droegen ertoe bij dat iedereen zich vergiste. Maar de vrouwen wisten zich niet goed raad toen ze zich realiseerden dat ze zich vergist hadden en wisten niet hoe ze de koning uit zijn waan moesten halen. De zuster van de koning, prinses Catharina, nam deze taak op zich. Ze droeg me naar hem toe op zo'n manier, dat de koning zelf zou zien wat ze hem niet durfde te vertellen, en gaf hem zo de gelegenheid om zelf uit de waan te komen. De koning toonde zich niet verrast. Hij nam me in zijn armen en verwelkomde me zo welwillend alsof hij niet teleurgesteld was. ‘Laten we God danken, lieve zuster,’ zei hij tegen de prinses. ‘Ik hoop dat dit meisje me net zoveel waard zal zijn als een jongen. Ik bid tot God dat Hij me haar zal laten houden, omdat Hij haar aan mij heeft gegeven.’

Zo beschrijft koningin Christina haar eigen geboorte op 8 december 1626. Het verhaal is te vinden in de autobiografie die

Christina in de herfst van haar leven in het Frans schreef, in het Palazzo Riario in Rome, toen ze Zweden ver achter zich had gelaten en de tijd had om grondig gedesillusionneerd te raken over alles wat de politiek van de natie – en wat dat betreft het Europese continent – behelsde. Als we de tekst nu lezen, zijn er twee zaken die tussen de regels door sterker naar voren komen dan andere. Ten eerste stelt Christina zichzelf centraal en wil ze het verhaal van haar leven rechtzetten, en wel vanaf het moment van haar geboorte. Ten tweede getuigt het beeld van de vader in haar autobiografie van een warme waardering, ook al had Christina slechts uiterst vage herinneringen aan hem. Ze was en bleef tot in de dagen voor haar dood een trotse dochter van Gustav II Adolf.

Beide aspecten komen ook naar voren in de historische literatuur over Christina, een van de weinige formeel regerende koninginnen die Zweden gehad heeft en een van de weinige Zweedse monarchen die vrijwillig afstand deed van de macht. Ongeacht wat onderzoekers van Christina in het algemeen vonden, alle historische analyses zijn verenigd in de conclusie dat ze enorm egocentrisch was, waar iedereen – toen en nu – of men nu wilde of niet, door geraakt werd of een mening over had. Weinig mensen in het zeventiende-eeuwse Zweden vallen zo op door hun individualiteit als zij. Ze was ook ‘de dochter van de grote Gustav Adolf’. Ze zag dat als een sterk verzachtende omstandigheid in alles waar ze voor ging, en de generaties na haar hebben dat ook gedaan. Net zoals haar grootvader Karl IX de vele zinloze en wrede beslissingen waarvoor hij verantwoordelijk was vergeven werd, zie je Christina’s luxelevens, verspilling, abdicatie, bekering en intriges door de vingers. De heldenstatus van Gustav II Adolf beschermt hen beiden.

Maar er is ook een derde aspect om te overwegen in het verslag van de koningin in ballingschap over haar geboorte, het aspect dat de schildering zou domineren. Het moet worden benadrukt dat niemand weet of het verhaal van de beha-

Gustav II Adolf.

ring, de grove stem en de rest waar is. Christina heeft natuurlijk mensen horen praten over hoe het eraan toging toen ze werd geboren. Misschien komt het verhaal van haar tante Catherina. Maar misschien heeft ze het ook allemaal verzonnen. We hebben geen mogelijkheden om de gegevens te verifiëren, behalve op het zeer centrale punt: dat het zeer ongewenst was dat de

pasgeborene een meisje was en geen jongen. Iedereen wilde dat de koning een zoon kreeg die hem kon opvolgen. Zeker, in de erfopvolgingswet van Norrköping werd in 1604 vastgelegd dat Zweden ook een vrouwelijke heerser kon hebben – allemaal om te voorkomen dat de Poolse Vasa-tak van de familie het koninkrijk in handen zou krijgen – maar iedereen gaf de voorkeur aan een man op de troon.

Nu werd het een vrouw. Christina was niet het eerste kind. Gustav II Adolf en zijn Brandenburgse koningin Maria Eleonora hadden een paar jaar eerder een dochter gekregen, maar zij was op slechts eenjarige leeftijd overleden. Ze werd gevolgd door een doodgeboren zoon. Het was dus aan Christina om de troon te erven waarvan de familie vurig had gehoopt dat een prins die zou overnemen.

Dat zou haar lot bepalen, ten goede en ten kwade. Christina zou een man worden in alles behalve het biologische geslacht. Het meisje zou koning worden, en dat werd zij ook, koning van Europa's jongste en snelst groeiende grootmacht. Christina zou over Zweden regeren toen het land op zijn sterkst en uitgestrektst was, gevreesd en benijd door alle burens. Toch nam ze afstand van dit alles.

Waarom? Sinds Christina op 6 juni 1654 troonsafstand deed, is daar volop over gespeculeerd. Dat ze nog steeds een van de beroemdste heersers van Zweden is, en dat er relatief veel biografieën en artikelen over haar geschreven zijn, is alleen maar daaraan te danken. Christina gaf het rijk op waarover ze zou moeten heersen. Kort daarna maakte ze de dramatische breuk definitief door het lutherse geloof op te geven en katholiek te worden, een gebeurtenis die in het Zweden van die tijd volstrekt onbegrijpelijk was, vooral omdat haar vader de belangrijkste en militair meest capabele strijder van de protestantse wereld was geweest. Als klap op de vuurpijl trouwde ze nooit, verklaarde ze officieel dat dit iets was wat ze zich niet kon voorstellen, en dat in een samenleving en in een tijd waarin het de eerste en

belangrijkste plicht van een koningin was om de opvolging veilig te stellen. En Christina wordt daardoor niet makkelijker te begrijpen, omdat ze, ondanks haar eigen geslacht, een diepe en bekende minachting voor vrouwen had.

Wat waren de motieven voor haar vreemde acties? Wie maakt zulke keuzes en omarmt zulke gedachten? Behalve warme en bewonderende woorden gericht aan Christina in haar hoedanigheid van cultuurvorstin en mecenas, werden er even harde beschuldigingen geuit en vraagtekens gesteld in biografieën en overzichtswerken wanneer haar weigering om te trouwen, haar abdicatie en haar bekering ter sprake kwamen. Christina verzaakte haar plicht, haar land, haar religie en haar God. De kritiek werd gevoed door analyses van haar grenzeloos genereuze donatiebeleid en beschuldigende verhalen over haar luxueuze hofleven, met een pracht zonder gelijke, terwijl de boeren verhongerden. Voor de Zweedse staat en het Zweedse volk was ze, zo hebben velen gemeend, een wandelende ramp.

Dus waarom? Was Christina een diepgelovige katholiek die volgde wat ze meende dat de ware weg van de Heer was? Of waren de troonsafstand en de verandering van religie manieren om het verschil te maken en nieuwe domeinen te claimen?

Op de meeste van deze kwesties zullen we nooit antwoord krijgen. Koningin Christina nam de geheimen mee in haar graf. Maar niet alle raadsels zijn onoplosbaar en in de afgelopen twee eeuwen hebben verscheidene wetenschappers, sommige met aanzienlijk succes, een poging gedaan om de vele puzzelstukjes samen te voegen tot een begrijpelijk portret. Dit is, binnen beperkte grenzen, de zoveelste poging.

Vrouwen op de troon

Uit het voorgaande blijkt al duidelijk dat Christina precies het tegenovergestelde was van een conventioneel en voorspelbaar individu. Maar dan praten we over haar als persoon, niet als een regerende koningin. Op dit specifieke punt was ze allesbehalve uniek.

Zelfs als we ons beperken tot de Scandinavische landen, dan is het gemakkelijk om voorbeelden te vinden van vrouwen die koninklijke macht hebben uitgeoefend. Het bekendste voorbeeld is Margaretha I, die in de decennia rond 1400 over Denemarken, Noorwegen en Zweden regeerde achter de koninklijke marionet Erik van Pommeren. Margaretha I werd opgevolgd door Eriks vrouw, de Engelse prinses Philippa, die bij verschillende gelegenheden als Zweedse regentes diende – dat wil zeggen, de vergaderingen van de rijksraad leidde, belastingmaatregelen en oorlogspolitiek doordrukte, diplomatieke offensieven tegen de paus in gang zette, enzovoort. Toen Erik in de jaren 1420 een paar jaar op een lange pelgrimstocht in het Middellandse Zeegebied was, nam Philippa het bestuur van de hele noordse regio over. Alles wijst erop dat ze een buitengewoon competente politica was, veel beter en handiger dan Erik zelf.

Verscheidene laatmiddeleeuwse en vroegmoderne koninginnen speelden vergelijkbare rollen, dat wil zeggen als feitelijke heersers aan de zijde van de koning of in een dominante

Portret van de Engelse prinses Philippa op een glasraam.

rol in regentschappen. Gustav Vasa's tweede gemalin, Margareta Eriksdotter Leijonhufvud, was naast haar man de op een na machtigste persoon in het koninkrijk. In haar tijd, een eeuw voor Christina's leven, werd Zweden bijna als een familiebedrijf bestuurd, met de koningin in de rol van onderdirecteur. Nog rond 1610 had Karl IX's weduwe, Christina van Holstein-Gottorp, de grootmoeder van koningin Christina, een belangrijke rol gespeeld. Ze was regentes tijdens de afwezigheid van haar

Portret koningin Elizabeth I van Engeland toen ze nog een prinses was.

man en leidde het provisorische regentschap na zijn dood, midden in de Kalmarooorlog tegen Denemarken.

De macht van vrouwen wordt nog duidelijker als we onze blik richten op de rest van Europa. Drie van de beroemdste politieke figuren uit de zestiende eeuw op de Britse Eilanden waren vrouwen, Maria Stuart van Schotland en Maria I en Eliza-

beth I van Engeland; de laatste wordt beschouwd als een van de grootste heersers aller tijden van het eilandkoninkrijk en heeft haar naam gegeven aan het elizabethaanse tijdperk, het tijdperk van Christopher Marlowe en William Shakespeare. Zelfs in het daaropvolgende tijdperk hadden Engeland en Schotland soms vrouwelijke monarchen – Maria II in de periode 1689-1695 en Anna in de vroege achttiende eeuw. Anna bracht in 1707 de twee koninkrijken samen in het Verenigd Koninkrijk. Een van de belangrijkste politieke hoofdrolspelers in het West-Europa van de eerste decennia van de zeventiende eeuw was Isabella Clara Eugenia, dochter van de Spaanse koning Filips II en landvoogdes van de Spaanse Nederlanden, dat wil zeggen het huidige België. Ze was getrouwd met haar neef Albert, met wie ze tot zijn dood in 1621 meeregeerde, waarna ze tot 1633 alleen regeerde. Isabella's regering wordt beschouwd als de gouden eeuw van de Spaanse Nederlanden, vereeuwigd door Peter Paul Rubens en andere barokke kunstenaars, die ze aan zichzelf en haar hof bond. Een ander voorbeeld is de Duitse prinses Amalie Elisabeth, dochter van graaf Filips Lodewijk II van Hanau-Münzenberg. Ze was van het begin tot het einde een van de hoofdfiguren van de Dertigjarige Oorlog, eerst door haar verlovings met Albrecht Jan Smiřický van Smiřice, een van de protestantse samenzweerders die het hele conflict begonnen door drie katholieken uit een kasteelraam in Praag te gooien, later door haar huwelijk met landgraaf Willem V van Hessen-Kassel. Na zijn dood in 1637 was zij de regentes voor haar zoon Willem VI. Na 1640, toen Amalie Elisabeth een van de belangrijkste bondgenoten van Zweden was, waren haar troepen de schrik van een groot deel van Duitsland,* en in de onderhandelingen die resulteerden in de Vrede van Westfalen speelde zij een centrale rol.

* De term Duitsland wordt gebruikt waar de auteur de Duitse vorstendommen bedoelt die nu het huidige Duitsland vormen.

CHRISTINA VAN ZWEDEN: VORSTIN, KUNSTVERZAMELAAR, NON-CONFORMIST

Christina van Zweden, dochter van koning Gustav II Adolf, werd als kroonprinses geboren op 8 december 1626. Toen ze zes was, overleed haar vader op een slagveld van de Dertigjarige Oorlog en erfde ze de troon. Ze groeide op in een lutherse omgeving en genoot een uitgebreide opleiding. Ze studeerde tien uur per dag en sprak elf talen. Christina was enorm toegewijd aan haar functie en land, maar ook aan de kunsten. Des te bijzonderder was het dat ze in 1654 vrijwillig afstand deed van de troon en zich liet bekeren tot het katholicisme. Ze werd koningin zonder land, maar ze bleef leven als een echte vorstin in Antwerpen, Brussel en vooral Rome. Haar eigenzinnige karakter maakte van haar een werkelijk soevereine vrouw.

In *Christina van Zweden* schetst historicus Dick Harrison niet alleen het beeld van het intrigerende en wervelende leven van een bijzondere vorstin, maar ook van de zeventiende-eeuwse maatschappij, Europese kunsten en wetenschappers en het theater van het continentale hofleven.

‘Het werk van Harrison [is] absoluut
de moeite waard’ – *Tijdschrift voor Geschiedenis*

WWW.OMNIBOEK.NL

9 789401 919265 >

MUR 685